

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Дипломна робота

(бакалавра)

з теми: «**ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-ПРОФІЛАКТИЧНОЇ
РОБОТИ З ДЕВІАНТНИМИ ПІДЛІТКАМИ**»

Виконав: студент 4 курсу
Ps1-B20 групи
спеціальності 053 Психологія
Вусатюк Ігор Анатолійович

Науковий керівник:
Чайковська Оксана Миколаївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри загальної
та практичної психології

Рецензент:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
загальної та практичної психології

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОРЕКЦІЙНО-ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ДЕВІАНТНИМИ ПІДЛІТКАМИ.....	7
1.1. Проблеми відхиленої поведінки підлітків у психолого-педагогічній науці.....	7
1.2. Чинники девіантної поведінки особистості.....	14
1.3. Система корекційно-профілактичних заходів з подолання девіантної поведінки підлітків.....	41
Висновки до першого розділу	48
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ В ГРУПАХ ПІДЛІТКІВ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ.....	49
2.1. Організація та методи емпіричного дослідження.....	49
2.2. Експериментальне дослідження підлітків з девіантною поведінкою.....	51
2.3. Корекційно-профілактична програма девіантної поведінки підлітків	56
Висновки до другого розділу	63
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціально-економічні й політичні процеси, які відбуваються у суспільстві, торкаються проблеми освіти і виховання. Загострилася проблема злочинності і правопорушень серед школярів. Причин чимало: зростання криміногенності в умовах кризових явищ в економіці, падіння виробництва, деформація виробничих та соціальних відносин, криза моралі, зміна ціннісних орієнтацій, невизначенність у сенсі життя та відсутність впевненості у майбутньому.

Сьогодні інтерес до даної проблеми зростає, оскільки впродовж останніх десятиріч девіантні прояви набули значного розповсюдження, в тому числі й серед неповнолітніх, включаючи учнів підліткового віку. Девіантна поведінка неповнолітніх у багатьох випадках трансформується у кримінальні форми поведінки і становить суттєву небезпеку як для самої особистості підлітка, його подальшого розвитку, так і для всього суспільства.

Прояви девіантної поведінки набули форм правопорушень, злочинності, шкідливих звичок, вживання психотропних речовин, азартних ігор, лайки, втеч з дому, суїцидальних спроб.

Від того яким чином питання запобігання та попередження відхиленої поведінки буде вирішено на суспільному рівні, залежить успішність психолого-педагогічної роботи з майбутнім поколінням і в кінцевому рахунку, стабільність суспільних відносин. Не слід забувати і про те, що багато форм девіантної поведінки мають великий деструктивний вплив на функціонування суспільних механізмів і процесів, в тому числі і на результати виховання як суспільно обумовленого процесу, зміст і напрямок якого визначається станом суспільства.

Виникає стурбована ситуація, що склалася у сфері сім'ї та шлюбу. Велика кількість дітей виховується у неповних сім'ях, сім'ях

алкоголиків, наркоманів, у сім'ях, у яких відсутній виховний інтерес батьків, у сім'ях морального та матеріального зuboжіння, велика кількість дітей народжується поза шлюбом.

Проблемами девіантної поведінки дітей та підлітків займалися вчені різних галузей науки – педагогіки, психології, соціології, права, медицини. Серед них відомі дослідники в галузі девіантології: В. Афанасьєв, О. Балакірєва, О. Безпалько, Я. Гілінський, І. Зверєва, А. Капська, Г. Кеплан, В. Оржеховська та багато інших. Питанням корекції відхилень у поведінці дітей присвятили свої праці Г. Белінський, В. Бехтерєв, П. Блонський, Л. Виготський, В. Кащенко, Я. Корчак, А. Макаренко, С. Шацький, В. Сухомлинський. Серед сучасних дослідників це: В. Баудіш, В. Бондар, Л. Вавіна, І. Єременко, Л. Занков, А. Капустін, О. Ковальова, М. Козленко, В. Липа, Н. Максимова, С. Миронова, В. Синьов, О. Хохліна та інші.

Для успішної боротьби з правопорушеннями учнів необхідна грамотна, послідовна робота з корекції відхилень у поведінці дітей, глибокий аналіз факторів, причин і обставин, які обумовлюють правопорушення. Фахівці, які працюють у системі правоохоронних органів, і разом зі школою, сім'єю повинні допомагати підліткам, схильним до протиправних дій.

На сучасному етапі виникла потреба у чіткій структуризації і науковому обґрунтуванні роботи з підлітками, у яких існують проблеми в соціалізації, вихованні, навчанні та розвитку.

Отже, проблема корекційно-профілактичної роботи з підлітками з девіантною поведінкою на сьогодні залишається актуальною як у теоретичному, так і практичному плані, оскільки спостерігається неоднозначне розуміння її сутності, місця в освітньому процесі, того, які його ланки забезпечують виправлення та корекцію поведінки дітей з відхиленнями в розвитку та поведінці.

Об'єкт дослідження – психологічні особливості підлітків з девіантною поведінкою.

Предмет дослідження – особливості корекційно-профілактичної роботи з девіантними підлітками.

Мета дослідження – дослідити прояви та психологічні особливості підлітків з девіантною поведінкою, розробити корекційно-профілактичну програму девіантної поведінки підлітків.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури стосовно проблеми відхиленої поведінки.
2. Вивчити детермінанти девіантної поведінки підлітків.
3. Емпірично дослідити психологічні особливості підлітків з девіантною поведінкою.
4. Розробити корекційно-профілактичну програму девіантної поведінки підлітків.

Для реалізації поставлених завдань було використано наступні **методи дослідження**: теоретичні: аналіз наукової літератури, узагальнення, класифікація (для з'ясування ключових понять дослідження), систематизація; емпіричні: спостереження, аналіз документів, бесіда, інтерв'ю, анкетування, тестування.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають: концепції чинників особистісного розвитку (І. Бех, К. Роджерс З. Фройд та ін.); особливості негативних проявів підліткового віку в працях В. Бехтерева, А. Лічко, К. Леонгарда, В. Мухіної, М. Галагузової, В. Оржеховської та ін.; концепції детермінант відхиленої поведінки (Ч. Ломброзо, Е. Кречмер, У. Шелдон, Е. Берна, Е. Дюркгейна, З. Фрейда та ін.

Експериментальна база дослідження. У дослідженні взяли участь 60 підлітків з девіантною поведінкою, які перебувають на обліку служби у справах дітей Хмельницької міської ради.

Наукова новизна полягає у дослідженні факторів, які обумовлюють девіантну поведінку підлітків, уточненні проявів девіантної поведінки; використанні інтерактивних технологій у корекційно-профілактичній

допомозі підліткам.

Теоретичне значення дослідження полягає в поглибленні та поширенні уявлень про характеристику особливостей розвитку дітей підліткового віку; визначенні найпоширеніших проявів девіантної поведінки неповнолітніх; розкритті детермінант відхиленої поведінки неповнолітніх.

Практичне значення роботи полягає в тому, що система методів, методик психологічного дослідження та програма психокорекційного впливу можуть бути використані в корекційно-профілактичній роботі освітніх закладів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дипломної роботи відображено в публікаціях автора, обговорено на засіданнях кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Результати проведеного дослідження доповідалися автором та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на IX Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2024 р.), на XVI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2024 р.).

Публікації. Чайковська О.М., Вусатюк І.А. Особливості корекційно-профілактичної роботи з девіантними підлітками. *Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі: Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції, 15 лютого 2024 р.* / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2024. С.172–176.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (58 найменувань). Робота містить 2 таблиці та 4 рисунки.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного аналізу й емпіричного дослідження, здійснених у дипломній роботі, дали підстави для таких висновків:

1. У нинішніх умовах кардинальних соціально-економічних і політичних перетворень у суспільстві надзвичайно гостро постає проблема профілактики відхиленої поведінки серед підлітків. Найпоширенішими проявами девіантної поведінки підліткового віку вважаються: паління, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, агресивність, лихослів'я, конфлікти із оточуючими, азартні ігри, прогулювання уроків, суїцидальні спроби, девіації статевого розвитку. До девіацій статевого розвитку відносяться: проституція, гомосексуалізм, зоофілія, некрофілія, педофілія, садизм, мазохізм, гетерофілія, а також вуаеризм, нарцисизм, фетишизм, фроттеризм, ексгібіціонізм.

2. Головними чинниками девіантної поведінки можна вважати: біологічні, психологічні, соціально-психологічні, соціально-економічні і морально-етичні. До біологічних факторів належать генетичні, психофізіологічні і фізіологічні. Психологічні фактори включають акцентуації характеру, психопатії та психологічні особливості, які формуються на основі цих явищ. Соціально-психологічні фактори виражаються в дефектах шкільного, сімейного або суспільного виховання, в основі яких лежать статево-вікові та індивідуальні особливості розвитку дітей. Соціально-економічні фактори включають соціальну нерівність, розшарування суспільства, збідніння значної маси населення, обмеження соціально прийнятних способів отримання гідного заробітку, безробіття, інфляцію, і, як наслідок, соціальну напруженість. Морально-етичні фактори виявляються з одного боку, в низькому моральному рівні сучасного суспільства, руйнування цінностей, з другого – в нейтральному відношенні суспільства до проявів відхиленої поведінки.

3. Ефективність профілактики та корекції девіантних проявів у поведінці підлітків залежить від спільної праці та взаємодопомоги всіх виховних інститутів: сім'ї, школи, служби у справах дітей, психологічної служби, громадськості та суспільства в цілому. У контексті функціональної системи профілактики відхиленої поведінки неповнолітніх необхідно використовувати усю багатогранність видів позашкільної діяльності з урахуванням специфіки сучасного розвитку суспільства.

4. Система профілактичної роботи включає як обов'язкову і невід'ємну частину служби у справах дітей у їх гуманістичній спрямованості. Зміна пріоритетів у функціях служби полягає у зменшенні її караючих функцій і посиленні психологізації, складовими якої є освітньо-профілактична, корекційна робота та адаптаційне допоміжне спрямування. Функціональні обов'язки служби у справах дітей також повинні здійснюватись у напрямку допомоги і захисту дітей та підлітків, що виявляються в гуманізації фіксацій вчинків неповнолітніх, вмінні своєчасно розв'язувати їх проблеми, діагностувати і прогнозувати криміногенну ситуацію.

5. Спостереження та вивчення служби у справах дітей засвідчують неефективність роботи психологічної служби. Відсутність безпосередньої співпраці працівників психологічної служби та служби у справах дітей зменшує ефективність роботи з діагностування, корекції та прогнозування негативних проявів поведінки девіантних підлітків, що збільшує спектр впливу чинників девіантної поведінки.

6. Результати психодіагностичної роботи довели, що для 45% досліджуваних підлітків з девіантною поведінкою характерний високий рівень агресивності – властивість особистості, індивідуальна риса, що характеризує наявність деструктивних тенденцій; для 55% підлітків, яким властивий високий рівень ворожості.

7. Профілактичну та корекційну роботу з підлітками практикуючі психологи, працівники служби у справах дітей повинні здійснювати з урахуванням психологічних особливостей розвитку дитини. Індивідуальні

особливості та властивості неповнолітніх визначаються за допомогою психодіагностичного методів.

8. Знання психології особистості, вікової психології, психодіагностичних методик, психокорекційних програм дозволяє швидше і точніше встановити причини девіантної поведінки підлітків, що робить корекційно-профілактичну роботу служби у справах дітей мобільнішою та ефективнішою. Корекційно-профілактична програма відхиленої поведінки підлітків забезпечується завдяки комплексному, системному підходу до цього складного психологічного явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Афанасьєва В.В. Соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки підлітків у діяльності загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05. Луганськ, 2011. 22 с.
2. Балакірева О.М. Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді : монографія / [О.М. Балакірева, Н.О. Рингач, Р.Я. Левін та ін.] ; за ред. О.М. Балакіревої. Київ : УІСД ім. О. Яременка, 2007. 128 с.
3. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 134 с.
4. Безпалько О.В. Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки : посіб. для спец. приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній. Київ : ТОВ „ДКБ «РОТЕКС», 2007. 190 с.
5. Богданова І.М. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 343 с.
6. Бондаровська В. Робота з особами, які вчинили насильство у сім'ї. *Психолог.* 2010. № 21–22. С. 10–11.
7. Будуємо майбутнє разом: програма профілактики конфліктів та правопорушень серед учнівської молоді / за заг. ред. Т.В. Журавель, М.А. Снітко. Київ : [б. в.], 2016. 249 с.
8. Вайнола Р.Х. Технології соціально-педагогічної роботи : курс лекцій. Київ : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2008. 152 с.
9. Вольнова Л.М. Методичні рекомендації щодо психолого-педагогічної роботи з важковиховуваними неповнолітніми. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. 36 с.
10. Гаврилук О.О. Девіантна поведінка підлітків та її профілактика у роботі соціального педагога у навчальному закладі. *Професійна освіта: проблеми і перспективи.* 2014. Вип. 6. С. 63–67.

11. Гайдамашко І.А. Подолання агресії як соціально-педагогічна проблема. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. пр. / гол. ред. А.Й. Сиротенко. Хмельницький : ХГПА, 2008. Вип. 3. С. 53–55.

12. Гаяш О.В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку : науково-методичний посібник для вчителів інклюзивного навчання, асистентів учителів, які працюють з дітьми з психофізичними порушеннями в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, соціальних педагогів, батьків. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2015. 122 с.

13. Дем'янчук О.О. Програма корекції девіантної поведінки як напрямок соціально-психологічної допомоги підліткам. *Соціальний працівник* / за ред. О.П. Главник. № 2 (26). Київ, 2007. С. 2–4.

14. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : наук.-метод. посіб. / за ред. І.Г. Єрмакова. Запоріжжя : Центріон, 2005. 431 с.

15. Журавель Т.В. Програма профілактики ВІЛ/СНІД та ризикованої поведінки серед неповнолітніх у притулку для неповнолітніх / Т.В. Журавель, Т.Л. Лях. *Соціальна робота в Україні: теорія та практика*. 2006. № 3 (15). С. 109–125.

16. Замашкіна О.Д. Система корекційно-профілактичних заходів з подолання девіантної поведінки підлітків. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 90–95.

17. Зимівець Н.В. «Рівний–рівному» як соціально-педагогічна технологія формування здорового способу життя. *Проблеми педагогічних технологій* : зб. наук. пр. Волинський державний університет імені Лесі Українки. Луцьк : Волинський академічний дім, 2002. № 2. С. 101–108.

18. Зимівець Н.В. Збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я підлітків та молоді: потенціал громади : метод. матеріали до тренінгу / авт.-упоряд. Н.В. Зимівець ; за заг. ред. Г.М. Лактіонової. Київ : Наук. світ, 2004. 205 с.

19. Зупинись! – Посміхнись! : методичний посібник з профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації. Журавель Т.В., Сергеева К.В., Шаровара О.Г. Київ : ФОП Буря, 2013. 122 с.

20. Золотова Г.Д. Соціально-педагогічна профілактика адиктивної поведінки студентів (на прикладі навчальних закладів I-II рівня акредитації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2006. 22 с.

21. Ільїна Н.М. Конфлікти в загальноосвітній школі : навч. посіб. Суми : Унів. книга, 2015. 182 с.

22. Казакова Н.В. Профілактика відхилень у поведінці молодших школярів у позаурочний час як соціально-педагогічна проблема *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 8. С. 340–348.

23. Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям : метод. посіб. / [О.В. Безпалько, Л.П. Бурковська, Т.В. Журавель та ін.] ; за ред. І.Д. Зверевої, Ж.В. Петрочко. Київ : Видавничий дім «Калита», 2010. 376 с.

24. Корчова Г.Л. Соціально-педагогічні умови профілактики статевої девіації старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2006. 22 с.

25. Кочемировська О.О. Національна практика корекції поведінки осіб, що чинять насильство в сім'ї. Огляд програм, що реалізуються або розроблені громадськими організаціями чи іншими інституціями в Україні. *Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні – 2009: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти : аналітичний звіт*. Київ : ПРООН, 2011. С.11–23.

26. Крайніков Е.В. Психологія розвитку : словник-довідник. Київ : Арістей, 2004. 260 с.

27. Кисла О.Ф. Корекційна педагогіка : навч. посібник. Київ : Кондор Видавництво, 2015. 320 с.

28. Лактіонова Г.М. Участь дітей у процесі прийняття рішень: сучасні підходи та стратегії. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. / [за ред. І. Д. Беха]. Київ–Житомир : ЖДУ, 2004. С. 324–329.
29. Лютий В.П. Соціальна профілактика. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. І.Д. Зверєвої. Київ : Центр учбової літератури, 2008. С. 207.
30. Матвієнко Л.І. Ціннісно-сміслові орієнтації в осіб з різним рівнем емоційного вигорання. *Вісник Харківського національного університету імені Каразіна*. 2016 р. № 61. С. 19–24.
31. Мазоха І.С. Індивідуально-психологічні особливості агресивності особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2008. 19 с.
32. Менеджмент волонтерських груп від А до Я: навч.-метод. посібник / За ред. Т.Л. Лях; авт.-кол: З.П. Бондаренко, Т.В. Журавель, Т.Л. Лях та ін. Київ: Версо-04, 2012. 268 с.
33. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
34. Мотков С.О. Ціннісно-сміслова сфера особистості: роль, структура та функції. *Психологічний журнал* № 10(20). 2018. С. 105.
35. Овчарук О.В. Компетентності як ключ до формування змісту освіти. *Стратегія реформування освіти України* : зб. наук. ст. Київ : К.І.С., 2003. 295 с.
36. Оржеховська В.М., Габора Л.І. Збереження репродуктивного здоров'я неповнолітніх : навч.-метод. посіб. Київ : ТОВ «ХІК», 2004. 124 с.
37. Оржеховська В.М. Сучасні орієнтири превентивної педагогіки. *Науковий вісник Чернівецького університету : педагогіка та психологія*. Чернівці : Рута, 2005. Випуск 224. С. 111.

38. Петрановська Л. Шкільне цькування як хвороба групи: причини й лікування. *Сучасна сім'я. Профілактика ризикованої поведінки* : матеріали Міжнар. практ. конф., (м. Київ, 27–28 квітня 2016 р.). Київ : [б. и.], 2016. С. 16–29.

39. Петрочко Ж.В. Теорія і практика соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра пед. наук : 13.00.05. Київ, 2011. 44 с.

40. Показники та соціальний контекст формування здоров'я підлітків : монографія / О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, Д.М. Павлова [та ін.] ; за ред. О.М. Балакірева. Київ: ЮНІСЕФ ; Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2014. 156 с.

41. Попович В.М. Профілактика девіантної поведінки як технологія соціальної роботи з підлітками. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління*. 2013. Т. 14, Вип. 276. С. 237–247.

42. Посібник з методики міждисциплінарного ведення випадку при роботі з безпритульними, бездоглядними неповнолітніми дітьми / HealthRight International ; Белякова А.В., Боголюбова О.М., Воробйовський О.В. ; заг. ред. Г.Б. Скіпальська. Київ : [б. в.], 2010. 68 с.

43. Потапова О.В. Теоретичний аспект проблеми корекції девіантної поведінки у дітей. *Наука і освіта*. 2013. № 4. С. 187–190.

44. Програма корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, та основні засади її реалізації / авт.-упор.: О.О. Кочемировська, Г.М. Мустафаєв. Київ : Час друку, 2010. 127 с.

45. Профілактика та корекція відхилень поведінки : навчально-методичний посібник / укл. Мафтин Л. Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 368 с.

46. Профілактика ВІЛ та ризикованої поведінки серед неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом : навч.-метд. посібник // Журавель

Т.В., Лях Т.Л., Сергеева К.В. та ін.; за ред. Т.В. Журавель. Київ : ТОВ «ОБНОВА КОМПАНІ», 2015. 183 с.

47. Проценко О. Життєва компетентність учнів центрів професійно-технічної освіти: структурний аналіз. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2014. № 3. С. 97–105.

48. Психолого-педагогічна робота в закладах соціальної реабілітації : метод. посіб. / за заг. ред. Ю.А. Луценка, Є.Б. Павлової, В.Г. Панка. Київ : Вид. Надтока О.Ф., 2011. 310 с.

49. Рикова І.О. Корекційно-розвивальна робота у структурі навчально-виховного процесу. *Психолог*. 2009. № 36. URL: <http://novosvit.pp.ua/korektsiyno-rozvivalna-robota/>.

50. Сакун, Є., Кисла, О. Корекційно-розвивальна робота з дітьми із девіантною поведінкою. *Молодий вчений*, 6 (82), 2020. С. 111–114.

51. Самойлов А.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07. Вінниця, 2017. 20 с.

52. Сергеева К.В. Впровадження програм профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки* / [гол. ред.: М.О. Носко]. Чернігів : ЧНПУ, 2016. Вип. 133. С. 190–194.

53. Сидорчук М.С. Напрями роботи зі старшими підлітками у центрах соціально-психологічної реабілітації. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова* : зб. наук. пр. : у 2-х ч. / гол. ред. В.П. Андрущенко. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. Вип. 21, ч. I. С. 49–55.

54. Соціальна педагогіка: словник-довідник / за заг. ред. Т.Ф. Алексеєнко. Вінниця: Планер, 2009. 542 с.

55. Товканець О. Молодіжна субкультура і девіантна поведінка. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2011. Вип. 22. С. 170–172.

56. Хохліна О.П. До проблеми суті корекційно-розвивальної роботи в спеціальному освітньому закладі. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова*. Вип. V. В 2-х т., том 1. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2015. С. 323–333.

57. Щербак Н.Д. Соціально-педагогічна профілактика жорстокого ставлення до дітей у сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2004. 20 с.

58. Щербина В.Б. Психологічна корекція відхилень у поведінці особистості. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2013. Вип. 23(2). С. 132–140.